

Joanna Bereźnicka, Anna Wasilewska

Bezpieczeństwo finansowe rodzinnych gospodarstw rolniczych przed i w czasie pandemii COVID-19

Streszczenie: Bezpieczeństwo finansowe jest niezmiernie ważną kwestią z perspektywy trwania i rozwoju podmiotu gospodarczego. Wybuch pandemii COVID-19 wiązał się z ryzykiem jego zachwiania, a nawet braku, co stanowiłoby zagrożenie bytu ekonomicznego i finansowego podmiotów. Miarą bezpieczeństwa finansowego są wskaźniki opisujące sytuację finansową w zakresie możliwości realizowania płatności (warunek przetrwania). W opracowaniu dokonano oceny zmiany sytuacji finansowej rodzinnych gospodarstw rolnych w obszarze płynności, rentowności i zadłużenia w latach 2018–2022, uznając je za kluczowe obszary związane z oceną bezpieczeństwa finansowego. W celu realizacji badań posłużono się metodą analizy wskaźnikowej, porównawczej i opisowej. Dane wykorzystane w artykule pochodziły z bazy FADN i dotyczyły 2887 powtarzających się w badanym okresie gospodarstw rodzinnych. Ocenę bezpieczeństwa finansowego przeprowadzono dla grup gospodarstw wydzielonych ze względu na wielkość ekonomiczną i realizowany kierunek produkcji. Z badań wynika, że badane gospodarstwa były w okresie pandemii w dosyć dobrej sytuacji finansowej, wskazującej na zachowanie przez nie bezpieczeństwa finansowego. Wskaźnik rentowności kapitałów własnych w tych podmiotach wzrastał, natomiast wskaźnik zadłużenia ogólnego malał. Niepokojąca sytuacja dotyczyła płynności finansowej, szczególnie w gospodarstwach najsilniejszych ekonomicznie oraz z działalnością ogrodniczą.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, rentowność, płynność finansowa, pandemia COVID-19, bezpieczeństwo finansowe.

Dr inż. Joanna Bereźnicka, Katedra Finansów, Instytut Ekonomii i Finansów, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: joanna_bereznicka@sggw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-0316-6693; **dr Anna Wasilewska**, Katedra Finansów, Instytut Ekonomii i Finansów, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: anna_wasilewska1@sggw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-6444-7552.

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

1. Wprowadzenie

Współczesne środowisko, w którym działają przedsiębiorstwa, cechuje duża zmienność oraz nieprzewidywalność zachodzących zjawisk. Nie zmienia to jednak faktu, że bezpieczeństwo prowadzenia działalności, w tym bezpieczeństwo finansowe, jest kluczową kwestią dla trwania i rozwoju (Karbownik 2014, s. 64; Franc-Dąbrowska 2006, s. 121) każdego podmiotu gospodarczego (również rodzinnego gospodarstwa rolnego). Bezpieczeństwo jest utożsamiane z brakiem istnienia zagrożenia (Karbownik 2014, s. 65). Od 2020 r. „stabilne” warunki funkcjonowania podmiotów zostały zachwiane poprzez kryzys wywołany wirusem SARS-CoV-2. Zjawisko pandemii z uwagi na swoją nieprzewidywalność, złożone konsekwencje oraz olbrzymi wpływ na gospodarkę i życie społeczne określono mianem „czarnego łabędzia” (Szczepański 2020). Rozprzestrzenianie się COVID-19 poskutkowało zmniejszeniem aktywności gospodarczej na całym świecie oraz doprowadziło do wystąpienia zagrożeń dla stabilności finansowej (Boot i in. 2020). Jak twierdzi Ewa Dziawgo, pandemia zakłóciła nie tylko działalność gospodarczą przedsiębiorstw, lecz także codzienne funkcjonowanie społeczeństw. Negatywne skutki epidemii znalazły odzwierciedlenie m.in. w spadku popytu, ograniczaniu działalności zakładów produkcyjnych i spadku zamówień, co przełożyło się na wartość obrotów (Dziawgo 2022, s. 124). W konsekwencji prowadzenie działalności gospodarczej stało się dla wielu przedsiębiorstw (nawet całych branż) problematyczne. Część z nich nie poradziła sobie dostatecznie dobrze z tą sytuacją, co skutkowało licznymi kłopotami z utrzymaniem ciągłości działalności czy świadomym jej zaprzestaniem (Jedynak, Bąk 2022, s. 81). Jak wynika z badań Marii Nocoli i współautorów, silne negatywne skutki pandemii wystąpiły we wszystkich sektorach gospodarki (Czech i in. 2020). Jak twierdzą Iwona Szczepaniak i współautorzy, producenci żywności zostali w mniejszym stopniu dotknięci skutkami pandemii COVID-19 niż inne działy przetwórstwa przemysłowego, a sektor spożywczy dobrze sobie radził w okresie zarazy (Szczepaniak, Ambroziak, Drożdż 2020, s. 121). Jednak wydaje się, że występujące problemy – przede wszystkim lockdowny, komplikacje z dostępem do pracowników oraz zmniejszenie popytu – mogły jednak mieć swój wpływ na sytuację finansową podmiotów działających w sektorze żywnościowym i w efekcie wpłynąć na bezpieczeństwo finansowe gospodarstw. Z kolei Andrzej Jędruchniewicz wskazał, że w 2020 r. dochody w rolnictwie wzrosły o 10,9% (z wyjątkiem upraw ogrodniczych) (Jędruchniewicz 2022, s. 111). Autor ten stwierdził również, że gospodarstwa rolne poradziły sobie w niekorzystnych warunkach (Jędruchniewicz 2022, s. 113). Natomiast Aneta Mikuła z zespołem wskazali, że okres pandemii charakteryzował się dużymi zmianami dochodów, co szczególnie dotyczyło roku 2021, w którym wystąpiły niekorzystne zmiany cen środków do produkcji (Mikuła,

Maśniak, Gruzziel 2022, s. 143). W kontekście nowych uwarunkowań funkcjonowania podmiotów ciekawe jest wskazanie, jak zmieniła się sytuacja finansowa gospodarstw rolnych, szczególnie z perspektywy bezpieczeństwa finansowego. Z tego względu celem prezentowanego artykułu jest ocena bezpieczeństwa finansowego w czasie pandemii COVID-19 na podstawie zmian w płynności, rentowności i zadłużeniu gospodarstw rolnych. Obszary te uznano za kluczowe w kontekście rozważanego zagadnienia. Postawiono tezę, że w okresie pandemii nie nastąpiło zachwianie bezpieczeństwa finansowego w gospodarstwach rodzinnych niezależnie od ich siły ekonomicznej oraz realizowanego przez nie kierunku produkcji.

2. Istota i pomiar bezpieczeństwa finansowego – przegląd piśmiennictwa

Bezpieczeństwo finansowe to kategoria ważna, ponieważ może być wyznacznikiem przetrwania podmiotu gospodarczego, ale jednocześnie jest kategorią bardzo złożoną. Problemy w tym obszarze uwidaczniają się już na etapie definiowania tego rodzaju bezpieczeństwa, a następnie także i jego pomiaru. Bezpieczeństwo finansowe najczęściej definiuje się jako cechę, stan, zdolność do sprawnego funkcjonowania, a także do przeciwdziałania zdarzeniom, które zakłócają (lub mogą zakłócać) dalsze funkcjonowanie oraz udaremniają (lub mogą udaremnić) rozwój. Jest to zdolność ograniczania skutków zdarzeń negatywnie wpływających na system (Cabała 2016, s. 37, 84). Bezpieczeństwo finansowe stanowi podstawową strategię finansową przedsiębiorstw, ukierunkowaną na zapewnienie warunków finansowych (zewnętrznych i wewnętrznych) umożliwiających skuteczne i efektywne kontynuowanie działalności oraz jej rozwój, wzrost pozycji rynkowej i wartości przedsiębiorstwa (Duraj 2014, s. 25). Według Konrada Raczkowskiego (2014, s. 16–17) bezpieczeństwo finansowe to proces stałego ograniczania i eliminacji ryzyka pieniężnego po to, by zabezpieczyć adekwatność kapitałową w sposób dostosowany do profilu ryzyka i preferencji danego podmiotu lub jednostki. Autor wskazuje na bezpośredni wpływ bezpieczeństwa finansowego na bezpieczeństwo ekonomiczne podmiotów.

Bezpieczeństwo finansowe związane jest z ochroną interesów finansowych podmiotów gospodarczych na wszystkich poziomach powiązań finansowych. Wiąże się z zapewnieniem gospodarstwom domowym, przedsiębiorstwom, organizacjom i instytucjom, a także regionom, sektorom gospodarki oraz gospodarce środków finansowych wystarczających do zaspokojenia ich potrzeb i wypełnienia zobowiązań finansowych (Zagorodniy, Voznyuk 2007).

Z literatury przedmiotu wynika, że w zależności od sposobu definiowania bezpieczeństwa finansowego wskazywane są różne miary umożliwiające jego pomiar. W sytuacji, gdy jest ono rozumiane jako zdolność przedsiębiorstwa do zachowania

płynności finansowej oraz wysokiej sprawności działania Justyna Franc-Dąbrowska (2006, s. 122–125) oraz Beata Szczecińska (2010, s. 137) proponują, żeby do pomiaru bezpieczeństwa finansowego wykorzystać takie wskaźniki, jak: udział aktywów obrotowych oraz pasywów obrotowych w sumie bilansowej, płynność bieżąca i przyspieszona, wskaźniki sprawności w postaci cyklu zapasów, należności oraz zobowiązań w dniach, a także stopę zwrotu z kapitałów własnych.

Z kolei według Lidii Karbownik na bezpieczeństwo finansowe „oddziałują, obok płynności finansowej i wypłacalności – odpowiednia rentowność, właściwy podział osiągniętego zysku netto, czy wielkość przychodów ze sprzedaży” (Karbownik 2014, s. 24). Również Anna Misztal (2019, s. 80) wskazuje na wykorzystanie w ocenie operacyjnego bezpieczeństwa finansowego wskaźników płynności finansowej, rentowności czy wydajności gotówkowej. Podobnie Vitalina Delas z zespołem postulują, aby przy pomiarze bezpieczeństwa finansowego uwzględniać wskaźniki płynności (bieżącej, podwyższonej), zarządzania aktywami, zarządzania zadłużeniem (m.in. wskutek zadłużenia ogólnego) czy rentowności (ROA, ROE) (Delas, Nosova, Yafinowych 2015, s. 261).

W opinii Andriya Fomenki (2010, s. 182–184) oraz Tetiany Kuzenko, Natalii Sabliny i Oleny Litovchenko (2010, s. 119–124) bezpieczeństwo finansowe przedsiębiorstw jest postrzegane jako stan najbardziej efektywnego wykorzystania zasobów przedsiębiorstwa. Stan taki można określić za pomocą finansowych wskaźników płynności, wypłacalności, ROA, ROE, ROS oraz wskaźników rotacji (Menggang 2013).

Prace nad pomiarem bezpieczeństwa w przedsiębiorstwach według rozmiaru i rodzaju działalności przeprowadził Jarosław Kaczmarek, wykorzystując do tego celu model regresji logistycznej i uwzględniając wskaźniki produktywności majątku, samofinansowania, zadłużenia krótkoterminowego oraz rentowności operacyjnej aktywów. Wyniki pokazały, że sytuacja małych i średnich przedsiębiorstw jest lepsza niż dużych, chociaż zmienność ich sytuacji była większa (Kaczmarek 2017, s. 282, 288).

Bezpieczeństwo finansowe podlega ocenie i analizie również w kontekście gospodarstwa domowego. Według Ryszarda Katy i współautorów (2021, s. 22, 68–69) bezpieczeństwo finansowe zapewnia gospodarstwu domowemu wysokość i stabilność dochodów oraz poziom wydatków, z uwzględnieniem obsługi zobowiązań, a także oszczędności, inwestycje finansowe i majątek netto. Gospodarstwo domowe jest bezpieczne finansowo, gdy jego członkowie nie odczuwają obaw o byt materialny, czyli nie obawiają się utraty płynności, wypłacalności i zdolności do regulowania zobowiązań. Do mierników bezpieczeństwa finansowego z ekonomicznego punktu widzenia należą tu: stopa zadłużenia, stopa oszczędności oraz poziom nadwyżki finansowej w budżecie. Przy czym według autorów ważny jest nie tylko poziom tych wskaźników, ale też kierunek ich zmian.

Kategoria bezpieczeństwa finansowego odnosi się również do gospodarstwa rolnego¹. Jednak specyficzne cechy funkcjonowania tych podmiotów powodują, że sposób oceny różni się tu od badań dotyczących przedsiębiorstw. Michał Soliwoda (2014, s. 47) zwrócił uwagę, że bezpieczeństwo finansowe gospodarstw rolniczych jest kategorią na tyle złożoną, że należy brać pod uwagę spektrum różnych determinant, których zaledwie część znajduje się pod ograniczoną kontrolą Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) czy polityki rolnej na poziomie krajowym. Za zmienność wyników ekonomiczno-finansowych gospodarstw rolniczych odpowiada wiele czynników: 1) struktura produkcji (specjalizacja/dywersyfikacja, ukierunkowanie na produkcję roślinną lub zwierzęcą); 2) skłonność do podejmowania przez rolnika działalności pozarolniczej (generowanie dochodu spoza gospodarstwa); 3) wielkość gospodarstwa; 4) cechy demograficzne rolnika (przede wszystkim wiek kierującego gospodarstwem, jego wykształcenie); 5) rodzaj i wielkość wsparcia budżetowego (Kulawik [red.] 2012, s. 135–137). W konsekwencji definiowanie i pomiar bezpieczeństwa finansowego gospodarstw rolniczych musi uwzględniać problem interakcji między różnymi rodzajami determinant. Można ją więc scharakteryzować, oceniając płynność bieżącą i szybką, wypłacalność jako zdolność

¹ Gospodarstwo rolne charakteryzują specyficzne cechy. Według Augustyna Wosia (1998, s. 340) jest to przede wszystkim fakt, że podstawowe czynniki produkcji należą w nich do właściciela (głowy rodziny), który pełni funkcje kierownicze, praca w gospodarstwie wykonywana jest głównie przez właściciela i jego rodzinę, własność i zarządzanie przekazywane są z pokolenia na pokolenie, gospodarstwo domowe nie jest oddzielone od jednostki produkcyjnej, a wynikiem gospodarowania jest dochód. Jak wskazuje Ryś-Jurek (2023, s. 19) cel prowadzenia gospodarstwa rolnego to nie tylko rentowność, priorytetem jest bowiem zapewnienie utrzymania rodzinie rolniczej, dobrostanu zwierząt i optymalnego wykorzystania ziemi. Poza tym gospodarstwa rolne są podmiotami: 1) najbardziej odpornymi na upadłość – według Wiesława Musiała (2009, s. 45–46) gospodarstwa generalnie nie upadają, ale wykazują symptomy upadłości, takie jak odłogowanie/ugorowanie znacznych powierzchni gruntów, redukcja pogłowia zwierząt gospodarskich, niskie/często ujemne dochody uzyskiwane z produkcji rolniczej i malejący ich udział w strukturze dochodów osobistych rodziny rolnika, zawężona reprodukcja majątku produkcyjnego. Autor wskazuje, że z braku alternatywy zawodowej i życiowej gospodarstwa (szczególnie drobne) stają się bazą socjalną i ekonomiczną rodzin wiejskich. Są „szansą na przetrwanie”, ale też „pułapką utrwalającą biedę” (Musiał 2009, s. 45–46); 2) pełniącymi funkcję asekuracyjną dla członków rodziny rolnika – w przypadku niekorzystnej sytuacji makroekonomicznej dochody rolnicze zapewniają utrzymanie, natomiast gdy dochody z gospodarstwa są znikome lub ich zabraknie, rodzina rolnicza ma jeszcze do dyspozycji dochody pozarolnicze i system wsparcia działalności rolniczej (Ryś-Jurek 2023, s. 63–64); 3) posiadającymi umiejętność kontynuowania działalności mimo ujemnego dochodu z gospodarstwa – z przeprowadzonych w 2019 r. przez Katarzynę Kambo (2021, s. 247) badań wynika, że w gospodarstwach bardzo małych i małych pod względem wielkości ekonomicznych przeważają dochody spoza gospodarstwa, stanowiąc odpowiednio 75,7 oraz 50,1% w dochodzie rodziny rolnika; 4) w których nadmiar produkcji przeznaczony jest na samospożycie, a zaoszczędzone w ten sposób środki finansowe kierowane są na potrzeby gospodarstwa. Jest to tzw. serwomechanizm adaptacyjny sprawiający, że gospodarstwa tego typu w zasadzie nie bankrutują. Mogą one funkcjonować, osiągając nawet tzw. ujemny dochód, ponieważ utrzymują się przez dekapitalizację majątku oraz dochody spoza gospodarstwa (Czyżewski 1995, s. 25–26).

pokrycia kredytów ogółem, przepływy pieniężne (krotność i w ujęciu nominalnym), udział nadwyżki bezpośredniej w produkcji rolniczej, stopę subsydiowania, stopień odłączenia dopłat do działalności operacyjnej od produkcji, udział dopłat do działalności operacyjnej w całości dopłat (Soliwoda 2014, s. 50–51). Ciekawą propozycję oceny bezpieczeństwa finansowego gospodarstw rolnych – w postaci zagregowanej – przedstawiła Roma Ryś-Jurek (2023, s. 115). Zaproponowała ona wskaźnik bezpieczeństwa finansowego (WBF) obliczany wg formuły (1):

$$WBF = ((\text{kapitał własny} / \text{aktywa trwałe}) + \text{płynność przyspieszona} - (\text{zobowiązania ogółem} / \text{suma bilansowa}) + \text{pokrycie aktywów kapitałem obrotowym} + \text{dochodowość kapitału własnego}). \quad (1)$$

Tabela 1. Wskaźniki pomiaru bezpieczeństwa finansowego gospodarstw rolnych wywodzące się z finansów przedsiębiorstw

Table 1. Indicators for measuring the financial security of farms derived from corporate finances

Obszar oceny	Konstrukcja wskaźników
Relacje majątkowo-kapitałowe	udział aktywów trwałych, aktywów obrotowych oraz kapitału własnego w sumie bilansowej; podstawowy wskaźnik autonomii finansowej (kapitał własny do zobowiązań ogółem); kapitał własny do aktywów trwałych; kapitał stały do aktywów trwałych
Płynność	płynność bieżąca (aktywa obrotowe / zobowiązania krótkoterminowe) i przyspieszona (aktywa obrotowe pomniejszone o zapasy i stado obrotowe / zobowiązania krótkoterminowe); udział zobowiązań ogółem, zobowiązań długoterminowych oraz krótkoterminowych w sumie bilansowej
Sprawność działania	pokrycie aktywów kapitałem obrotowym netto (kapitał obrotowy netto / suma bilansowa); cykl kapitału obrotowego netto, zapasów, należności, zobowiązań krótkoterminowych w dniach (w przypadku gospodarstw rolnych kategorie te zamiast standardowo do przychodów ze sprzedaży odnoszone są do produkcji ogółem)
Efektywność finansowa	rentowność sprzedaży (zysk netto / przychody ze sprzedaży ogółem, w przypadku gospodarstwa rolnego dochód z gospodarstwa rolnego do produkcji ogółem); rentowność sprzedaży skorygowana o dotacje i subwencje / przychody ze sprzedaży (w przypadku gospodarstw rolnych dochód z gospodarstwa rolnego minus dopłaty do działalności operacyjnej i inwestycji odniesiony do produkcji ogółem); rentowność aktywów (zysk netto / aktywa ogółem, w przypadku gospodarstw rolnych dochód z gospodarstwa rolnego do aktywów ogółem); rentowność kapitału własnego (zysk netto / kapitał własny, w przypadku gospodarstw rolnych dochód z gospodarstwa rolnego do kapitału własnego)

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Goraj, Mańko 2009, s. 174) oraz (Ryś-Jurek 2023, s. 79).
Source: own study based on (Goraj, Mańko 2009, p. 174) and (Ryś-Jurek 2023, p. 79).

Wyboru wskaźników wchodzących w skład wskaźnika bezpieczeństwa finansowego Ryś-Jurek dokonała ze zbioru wskaźników opisujących bezpieczeństwo finansowe przedsiębiorstw po dostosowaniu ich do specyfiki rolnictwa i możliwości bazy Farm Accountancy Data Network (FADN) (tabela 1).

3. Dane i metodyka badań

Badania przeprowadzono w gospodarstwach rolnych z wykorzystaniem informacji zgromadzonych w latach 2018–2022 w ramach FADN. Przyjęty okres badawczy zapewnił możliwość obserwacji stanu oraz zmian sytuacji finansowej gospodarstw w okresie przed pandemią COVID-19 i w trakcie jej trwania. Analiza objęła 2887 tych samych podmiotów, które w latach 2018–2022 nieprzerwanie gromadziły dane rachunkowe. Ocena bezpieczeństwa finansowego została dokonana na podstawie analizy wskaźnikowej w trzech obszarach, tj. płynności, rentowności oraz zadłużenia. Wyboru obszarów i sposobu oceny dokonano, opierając się na najczęściej przywoływanych w literaturze wskaźnikach służących do pomiaru bezpieczeństwa finansowego z jednoczesnym uwzględnieniem specyfiki gospodarstw rolnych. W tabeli 2 przedstawiono wykorzystane w opracowaniu wskaźniki oraz formuły ich ustalania.

Do oceny płynności gospodarstw wykorzystano wskaźnik szybki płynności stanowiący relację aktywów obrotowych (SE465) pomniejszonych o wartość zapasów (SE470) oraz wartość stada obrotowego (SE475) do wartości zadłużenia krótkoterminowego (SE495). Przy jego ustalaniu nie uwzględnia się zapasów, które w gospodarstwach rolnych są znaczącym składnikiem aktywów obrotowych. Ich

Tabela 2. Wskaźniki oceny działalności przedsiębiorstw zastosowane w badaniach

Table 2. Enterprise activity assessment indicators used in the research

Obszar oceny	Nazwa wskaźnika	Formuła obliczeniowa	Zmiana wskaźnika / ocena wpływu na bezpieczeństwo finansowe
Płynność	wskaźnik (szybki) podwyższonej płynności	$\frac{SE465 - SE470 - SE475}{SE495}$	wzrost/pozytywna spadek/negatywna
Rentowność	wskaźnik rentowności kapitału własnego	$\frac{SE420}{SE501}$	wzrost/pozytywna spadek/negatywna
Zadłużenie	wskaźnik zadłużenia ogólnego	$\frac{SE490 + SE495}{SE441 + SE465}$	wzrost/negatywna spadek/pozytywna

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Sierpińska, Jachna 2004) oraz (Wyniki Standardowe 2022).
Source: own study based on (Sierpińska, Jachna 2004) and (Wyniki Standardowe 2022).

wyłączenie przy ocenie płynności finansowej umożliwia ustalenie rzeczywistej zdolności płatniczej gospodarstw. Prawdliwość tego podejścia potwierdzają badania Franc-Dąbrowskiej (2006, s. 121–128) uważającej, że w gospodarstwach poprawne ustalanie płynności finansowej jest możliwe jedynie na podstawie wskaźnika przyspieszonej płynności finansowej (zwanego szybkim), który nie uwzględnia zapasów w aktywach bieżących. W podobnym tonie wypowiadał się Wojciech Ziętara z zespołem, twierdząc, iż z uwagi na wysoki stan zapasów w przedsiębiorstwach rolniczych wskaźnik bieżącej płynności jest mało miarodajny (Ziętara i in. 1994, s. 98).

Oceny rentowności gospodarstw rolniczych dokonano jedynie na podstawie wskaźnika rentowności kapitału własnego (ROE). Zrezygnowano z obliczania wskaźnika ROA, ponieważ gospodarstwa rolne charakteryzują się niskim przeciętnym poziomem zadłużenia (na poziomie ok. 5–8%), co powoduje, że wielkości wskaźników ROA i ROE w zasadzie nie wykazują zróżnicowania (większe różnice będą występowały w przypadku gospodarstw bardzo dużych, ale grupa ta stanowi niewielki odsetek wszystkich gospodarstw). Wskaźnik rentowności kapitału własnego jest relacją dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego (SE420) i wartości kapitału własnego (SE501). Poziom zadłużenia badanych gospodarstw określono z wykorzystaniem wskaźnika zadłużenia ogólnego, który jest podstawowym wskaźnikiem służącym takiej ocenie. Wskaźnik zadłużenia jest relacją sumy zobowiązań długoterminowych (SE490) oraz krótkoterminowych (SE495) do wartości aktywów.

Poza analizą wskaźnikową w pracy zastosowano metodę opisową oraz analizę porównawczą. Dodatkowo obliczono współczynniki zmienności (relacja odchylenia standardowego do wartości średniej), które pozwolą na określenie zróżnicowania sytuacji w wydzielonych grupach gospodarstw.

Ocena zmiany bezpieczeństwa finansowego badanych podmiotów została przeprowadzona w dwóch przekrojach, tj. według wielkości ekonomicznej gospodarstw oraz rodzaju działalności, czyli typów rolniczych. Tak więc zgodnie z metodyką FADN wyróżniono (według ES6²) gospodarstwa: 1 – bardzo małe, 2 – małe, 3 – średnio-małe, 4 – średnio-duże, 5 – duże, 6 – bardzo duże. Struktura tych gospodarstw w 2018 r. w badanej zbiorowości przedstawiała się następująco: bardzo małe – 5%, małe – 30%, średnio-małe – 30%, średnio-duże – 23%, duże – 11%, a bardzo duże – ok. 0,3%. W 2022 r. struktura się nieco zmieniła. Największe zmiany wystąpiły w grupie gospodarstw średnich (spadek o 4–5 p.p.) na korzyść gospodarstw dużych – wzrost udziału do 19%. Uwzględniając zaś typy rolnicze

² ES6 to klasyfikacja wielkości ekonomicznej, według której: gospodarstwo bardzo małe to takie o wartości od 2000 (w Polsce od 4000) do 8000 euro, małe – od 8000 do 25 000 euro, średnio-małe – od 25 000 do 50 000 euro, średnio-duże – od 50 000 do 100 000 euro, duże – od 100 000 do 500 000 euro, a bardzo duże – wyższej lub równej 500 000 euro. Podane kwoty stanowią wyrażoną w euro sumę standardowych produkcji uzyskanych ze wszystkich działalności rolniczych występujących w danym gospodarstwie rolnym.

(TF8), wyróżniono: 1 – uprawy polowe, 2 – uprawy ogrodnicze, 4 – uprawy trwałe, 5 – krowy mleczne, 6 – zwierzęta trawożerne, 7 – zwierzęta ziarnożerne, 8 – mieszane (Wyniki Standardowe 2022, s. 16–17). Struktura gospodarstw w 2018 r. kształtowała się następująco: „uprawy polowe” stanowiły ponad 31% badanej zbiorowości, „uprawy ogrodnicze” – 3%, „uprawy trwałe” – ok. 4%, „krowy mleczne” – 21%, „zwierzęta trawożerne” – 5%, „zwierzęta ziarnożerne” – ponad 6%, a gospodarstw w typie „mieszane” było 29%. Największe migracje gospodarstw w 2022 r. dotyczyły typu „uprawy polowe” (wzrost o 10 p.p. w stosunku do 2018 r.) kosztem zmniejszenia liczby gospodarstw z typu „mieszane”.

4. Wyposażenie badanych grup gospodarstw w podstawowe czynniki produkcji

W tabeli 3 przedstawiono informacje dotyczące wyposażenia gospodarstw należących do poszczególnych grup w podstawowe czynniki produkcji, czyli ziemię (SE025) w ha użytków rolnych (UR), aktywa ogółem (SE436 minus wartość ziemi) w przeliczeniu na 1 ha UR i pracę wyrażaną w jednostkach AWU (Annual Work Unit) (SE010) w przeliczeniu na 100 ha UR.

W latach 2018–2022 średnia powierzchnia UR badanych gospodarstw wzrosła o ok. 2 ha, ale w poszczególnych grupach sytuacja była dość zróżnicowana. We wszystkich grupach wydzielonych według ES6 w okresie od 2018 do 2019 r. nastąpiło zmniejszenie powierzchni gospodarstw, co prawdopodobnie wynikało z migracji gospodarstw między grupami. W latach 2018–2022 przeciętna powierzchnia UR badanych gospodarstw zróżnicowanych pod względem siły ekonomicznej (z wyjątkiem podmiotów bardzo małych) zmalała. Sytuacja w oddzielnych grupach była dość zróżnicowana. W początkowym okresie (lata 2018–2019) powierzchnia UR badanych podmiotów, z wyjątkiem gospodarstw bardzo dużych, nie uległa zmianie. W 2020 r. doszło do jej znacznego zmniejszenia, natomiast w kolejnych latach zaobserwowano nieznaczny jej przyrost. Oznacza to, że sytuacja finansowa części gospodarstw uległa zmianie. Klasy ES ustalane są na podstawie wielkości ekonomicznej mierzonej sumą standardowej produkcji, którą przyjmuje się na poziomie 4000 euro. Zmiany mogą więc wskazywać na poprawę sytuacji dzięki migracji do silniejszych ekonomicznie gospodarstw. Ten ruch został zahamowany w 2021 i był kontynuowany w 2022 r. (może być to jednak sygnał pogorszenia sytuacji, gdyż większa powierzchnia była potrzebna do wypracowania odpowiedniej wartości produkcji standardowej).

Tak dużych rozbieżności nie zaobserwowano między latami 2018–2019 oraz 2020–2022 w przypadku drugiego kryterium podziału, czyli typu rolniczego. W gospodarstwach tych w całym okresie można zauważyć powolny wzrost powierzchni, co jest zgodne z ogólną tendencją występującą w rolnictwie. Najbardziej pozytywna

Tabela 3. Wyposażenie grup gospodarstw w podstawowe czynniki produkcji w latach 2018–2022**Table 3.** Equipment of farm groups with basic production factors in 2018–2022

Wyszczególnienie	Rok														
	2018			2019			2020			2021			2022		
	UR (ha)	A/ha* (tys. zł)	AWU/100 ha	UR (ha)	A/ha (tys. zł)	AWU	UR (ha)	A/ha (tys. zł)	AWU	UR (ha)	A/ha (tys. zł)	AWU	UR (ha)	A/ha (tys. zł)	AWU
Klasa wielkości ekonomicznej (ES6)															
1	9	16	13	9	15	12	8	14	12	9	13	10	10	13	10
2	17	16	9	17	16	9	14	15	10	16	15	9	15	16	9
3	33	25	6	33	25	6	26	24	7	28	24	6	28	25	6
4	55	45	4	56	36	4	44	34	5	47	25	4	46	28	4
5	104	72	3	103	73	3	88	53	3	91	47	3	90	53	3
6	216	199	3	198	121	3	141	157	4	149	182	5	146	180	5
Typ rolniczy (TF8)															
1	58	13	3	56	13	3	53	13	3	54	13	3	54	15	3
2	6	436	63	7	361	61	7	357	62	8	207	57	8	205	54
4	14	30	21	14	31	18	14	33	19	15	30	18	15	30	18
5	36	24	6	36	24	6	36	25	6	39	25	5	40	28	5
6	27	19	6	28	19	6	28	19	6	34	18	5	31	21	5
7	38	50	5	38	54	6	38	55	6	40	80	5	40	90	5
8	33	16	5	34	16	5	35	16	5	37	20	5	38	22	5
Średnio															
	40	32	5	40	30	5	40	30	5	42	28	5	42	30	5

*A/ha – wartość zasobów majątkowych (aktywów) bez wartości ziemi w przeliczeniu na ha UR.

*A/ha – value of property resources (assets) without land value per ha of UR.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych FADN PL.

Source: own calculation based on FADN PL data.

zmiana wystąpiła w gospodarstwach klasyfikowanych jako typy „mieszane”, „krowy mleczne” i „zwierzęta trawożerne” (wzrost powierzchni o 4–5 ha). Są to gospodarstwa, które musiały poszukiwać dodatkowej powierzchni paszowej dla zwierząt, co było konsekwencją niekorzystnych warunków klimatycznych (susza) i w efekcie niskich plonów roślin pastewnych i traw.

Gospodarstwa wyposażone są w zasoby majątkowe, wśród których zdecydowanie dominują aktywa o charakterze trwałym. Aktywa obrotowe stanowiły zaledwie ok. 10% wartości majątku. Wynika to z wysokiej wartości ziemi, której udział w aktywach wahał się od 25% w gospodarstwach dużych i bardzo dużych do ponad 61% w bardzo małych i małych. Ponadto gospodarstwo jako podmiot produkcyjny musi dysponować odpowiednim zapleczem technicznym, które stanowi majątek trwały. W odniesieniu do całej badanej populacji wartość aktywów w przeliczeniu na 1 ha UR do 2021 r. sukcesywnie malała. W 2022 r. nastąpił wzrost wartości majątku do poziomu z 2019 r. Najlepiej wyposażone w aktywa były gospodarstwa najsilniejsze ekonomicznie, a ich wartość w przeliczeniu na jednostkę powierzchni kształtowała się na poziomie 180–190 tys. zł i było to kilka, a w porównaniu z gospodarstwami bardzo małymi nawet kilkanaście razy więcej (gospodarstwa bardzo małe dysponowały bowiem majątkiem o wartości 13 tys. zł). Należy zauważyć, że wartość aktywów w przeliczeniu na jednostkę powierzchni w kolejnych latach zmniejszała się, widoczne jest to głównie w gospodarstwach bardzo dużych i dużych. Od 2021 r. wystąpiła poprawa, ale w przypadku gospodarstw bardzo dużych nadal utrzymał się niekorzystny kierunek zmiany w tym obszarze. Wyniki te wskazują na pogarszającą się sytuację w zakresie odnawiania majątku przez podmioty najsilniejsze pod względem ekonomicznym. Tak jednolite tendencje w zakresie zmian wartości aktywów nie wystąpiły w gospodarstwach zróżnicowanych pod względem typu rolniczego. W gospodarstwach typu „uprawy trwałe”, „krowy mleczne” i „zwierzęta ziarnożerne” do 2020 r. następował sukcesywny wzrost posiadanego majątku. W pozostałych typach rolniczych nie zaobserwowano takich zmian, a w przypadku gospodarstw z uprawami ogrodnictwymi przez cały analizowany okres wartość aktywów malała (prawdopodobnie na skutek amortyzowania środków trwałych i braku inwestycji). Wzrost wartości zasobów majątkowych można uznać za równoznaczny z dokonywaniem inwestycji, które – jak wynika z badań – miały miejsce w niektórych gospodarstwach. W badanym okresie następowało zmniejszanie się inwestycji (szczególnie do 2021 r.).

Uwzględniając wyposażenie badanych gospodarstw w zasoby pracy, należy wskazać na pewną stabilność. Wielkość jednostek AWU na 100 ha zmniejszała się wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw. Różnice między gospodarstwami bardzo małymi i bardzo dużymi były największe i stanowiły wielkość od 10 (2018 r.) do 5 jednostek (2022 r.). W odniesieniu do typu rolniczego największe

zasoby pracy występowały we wszystkich latach w typie „uprawy ogrodnicze”, co jest zrozumiałe ze względu na pracochłonność produkcji. Jest to rodzaj działalności rolniczej, w której zmechanizowanie pracy jest niewystarczające i dużą część czynności trzeba wykonywać ręcznie. Nakłady pracy w takich gospodarstwach w przeliczeniu na 100 ha UR sięgały ok. 60 jednostek przeliczeniowych, ale w badanym okresie uległy zmniejszeniu do ponad 50 AWU/100 ha UR. Natomiast najmniejszymi zasobami pracy charakteryzowały się gospodarstwa z typu „uprawy polowe” (ok. 3 jednostki AWU).

5. Ocena bezpieczeństwa finansowego gospodarstw w latach 2018–2022

Wyposażenie w czynniki produkcji wpływa na osiągane wyniki. Najbardziej pożądaną miarą oceny wyników jest wskaźnik rentowności kapitału własnego. W tabeli 4 zestawiono osiąganą rentowność z uwzględnieniem stosowanej klasyfikacji gospodarstw.

Rentowność kapitału własnego średnio w całej zbiorowości w 2018 r. kształtowała się na poziomie 8,8%, wykazując w kolejnych latach wzrost. Dynamika zmian zmniejszyła się w 2020 r. (wzrost o 2% w porównaniu z 2019 r.), natomiast w 2021 r. nastąpiła zdecydowana poprawa (wzrost o 20%). W ostatnim roku tempo zmian było jeszcze szybsze i wyniosło 33%. Warto dodać, że rentowność aktywów w tym czasie kształtowała się od 8,1% w 2018 r. do 15,9% w 2022 r. Zatem ogólnie można zaobserwować, że rentowność zaangażowanych kapitałów własnych nie wskazywała na pogarszającą się sytuację w zakresie bezpieczeństwa finansowego, mimo że występowało zróżnicowanie w tym obszarze, o czym świadczy wskaźnik zmienności na poziomie 106%.

Poziom ROE wzrastał wraz z siłą ekonomiczną gospodarstw. Wyraźne są tu różnice między skrajnymi grupami, tj. gospodarstwami bardzo małymi i bardzo dużymi (odpowiednio jest to 5–6% oraz 18–22%). Co ciekawe, zmiany w zakresie rentowności kapitału własnego w obu tych grupach gospodarstw przebiegały w podobny sposób, czyli w 2019 r. dochodziło do wzrostu wielkości wskaźnika, następnie w 2020 r. nastąpił jego spadek o 66%, po czym od 2021 r. ponowny wzrost. Dynamika zmian w 2021 r. była jednak zróżnicowana, w gospodarstwach bardzo małych przyrost wskaźnika wynosił 20%, a w bardzo dużych ponad 27%. Mimo tej pozytywnej zmiany poziom wskaźnika ROE w 2021 i 2022 r. nie osiągnął wartości z 2019 r. Sukcesywny wzrost omawianego wskaźnika w badanym okresie miał miejsce jedynie w gospodarstwach małych. W średnich i dużych rentowność kapitału własnego do 2020 r. generalnie wykazywała tendencję malejącą. Od 2021 r. wystąpił wzrost wskaźnika, należy jednak zwrócić uwagę na współczynnik zmienności, najbardziej zróżnicowane wyniki występowały bowiem

Tabela 4. Wskaźniki rentowności kapitału własnego według grup przekrojowych w latach 2018–2022 (w %)**Table 4.** Return on equity by cross-sectional groups in the years 2018–2022 (in %)

Wyszczególnienie	Rok					Współczynnik zmienności
	2018	2019	2020	2021	2022	
Klasy wielkości ekonomicznej (ES)						
1	4,7	6,6	4,2	5,1	8,4	166,6
2	6,8	7,5	7,9	10,3	12,5	102,3
3	9,1	9,7	9,5	11,7	15,3	91,7
4	10,3	11,2	10,9	13,8	18,3	84,6
5	12,3	14,6	13,2	16,0	20,9	132,9
6	17,5	23,0	15,7	20,8	22,0	65,3
Typ rolniczy (TF8)						
1	7,9	7,9	9,0	12,5	15,0	91,5
2	28,9	31,6	30,1	29,6	34,5	143,2
4	5,3	9,9	11,9	11,4	13,5	131,6
5	11,2	11,3	11,7	14,1	20,1	58,6
6	6,4	6,8	7,3	8,9	12,0	82,7
7	9,1	15,1	11,5	13,2	18,3	91,6
8	6,6	7,7	8,0	10,2	13,7	76,4
Średnia	8,8	9,8	10,2	12,6	16,4	106,7

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych FADN PL.

Source: own calculation based on FADN PL data.

w gospodarstwach bardzo małych i dużych oraz w małych. Najmniej zróżnicowane wyniki dotyczyły gospodarstw bardzo dużych (współczynnik zmienności 65%) oraz średnich (80–90%).

Potwierdzeniem postawionej tezy o bezpieczeństwie finansowym jest wskaźnik ROE w gospodarstwach zróżnicowanych pod względem rodzaju prowadzonej działalności. W całym badanym okresie w niemal wszystkich typach rolniczych dochodziło do sukcesywnego wzrostu rentowności kapitału własnego, z wyjątkiem gospodarstw o typach „uprawy ogrodnicze” oraz „zwierzęta ziarnożerne”, w których w 2020 r. wystąpił spadek ROE – odpowiednio o ok. 9 i 73%. Warto wskazać, że dość duże znaczenie ma w kapitale tych gospodarstw kapitał obcy.

W przypadku gospodarstw typu „uprawy ogrodnicze” zmiana rentowności była spowodowana głównie spadkiem dochodu o prawie 24% przy znacznie zmniejszającej się wartości kapitału. Przyczyną tego stanu rzeczy mogła być sytuacja na rynku gastronomicznym i w hotelarstwie (mniejsze zapotrzebowanie na warzywa). W pozostałych grupach następował wzrost wielkości ROE, co było skutkiem pozytywnych zmian w wartości uzyskiwanych dochodów. Otrzymane wyniki są zbieżne z tymi przywoływanymi przez Jędruchniewicza (2022, s. 114). Należy jednoznacznie podkreślić, że w gospodarstwach typu „uprawy ogrodnicze” osiągnano najwyższy poziom rentowności, co wskazuje na ich stabilną sytuację pod względem bezpieczeństwa finansowego.

Podobną ocenę można wystawić gospodarstwom klasyfikowanym w typach rolnych: „uprawy polowe”, „uprawy trwałe” oraz „zwierzęta trawożerne”. Mimo że uzyskiwano w nich rentowność na poziomie 5–9%, nastąpiła sukcesywna poprawa efektywności wykorzystywanych kapitałów własnych. Najniższą rentowność kapitałów własnych uzyskiwano w gospodarstwach o typach „uprawy trwałe”, „zwierzęta trawożerne” i „mieszane”, jednak jej poziom w badanym okresie sukcesywnie wzrastał, a największe przyrosty wskaźnika miały miejsce w 2022 r. Generalnie można stwierdzić, że sytuacja była stabilna, o czym świadczą relatywnie niewielkie współczynniki zmienności (wyjątek stanowią tu jedynie gospodarstwa typu „uprawy ogrodnicze” i „uprawy trwałe”).

Rentowność jest bardzo ważnym aspektem w ocenie sytuacji finansowej, jednak – jak już wcześniej zauważono – to przede wszystkim płynność finansowa decyduje o bezpieczeństwie finansowym podmiotu. Z tego względu w tabeli 5 przedstawiono kształtowanie się wskaźnika szybkiej płynności finansowej. Z badań Danuty Zawadzkiej z zespołem (Zawadzka, Ardan, Szafraniec-Siluta 2011, s. 205) oraz Mirosława Wasilewskiego (2007, s. 44) wynika, że zwiększenie rentowności aktywów ogółem powodowało wzrost wskaźnika płynności szybkiej. Taka prawidłowość występuje w „normalnych” warunkach, uzasadnione jest więc pytanie, czy wystąpiła ona również podczas pandemii.

Średnio w badanej populacji gospodarstw relacja aktywów o najwyższym stopniu płynności i krótkoterminowych zobowiązań wynosiła ok. 7 w latach 2018–2021, a w 2022 r. wzrosła do niemal 8. Zatem w badanych podmiotach występowała nadwyżka najbardziej płynnych aktywów (czyli środków pieniężnych i należności), w porównaniu z zobowiązaniami z krótkim terminem spłaty. Sytuacja ta wskazuje na występowanie nadpłynności finansowej, która uznawana jest za zjawisko niekorzystne. Warto zauważyć, że w zbiorowości w badanym okresie było bardzo duże zróżnicowanie w tym obszarze, na co wskazuje bardzo wysoki współczynnik zmienności (4,39). Ponadto warto zaznaczyć, iż podane wyniki są jedynie dla tych

Tabela 5. Wskaźnik szybki płynności według klas wielkości ekonomicznej i typów rolniczych w badanym okresie (krotność)**Table 5.** Quick liquidity ratio by economic size classes and agricultural types in the period under review (multiplicity)

Wyszczególnienie	Rok					Współczynnik zmienności
	2018	2019	2020	2021	2022	
Klasa wielkości ekonomicznej (ES)						
1	1,3	3,2	1,5	3,7	5,6	0,85
2	15,8	8,0	8,0	5,2	6,6	5,85
3	4,8	5,5	6,2	9,4	8,1	3,29
4	5,1	8,3	7,5	6,7	9,4	3,66
5	6,7	4,4	5,3	5,7	6,7	2,71
6	0,9	0,9	1,5	1,4	2,7	1,28
Typ rolniczy (TF8)						
1	10,4	7,1	5,8	7,9	8,8	3,67
2	2,8	4,4	2,7	2,6	3,6	1,72
4	3,6	3,5	4,5	4,6	5,8	3,85
5	5,6	9,1	9,6	7,2	8,1	4,04
6	3,3	4,4	3,3	4,1	9,0	7,04
7	4,0	4,5	3,6	3,2	4,1	2,33
8	5,4	4,6	5,7	5,8	6,8	4,23
Średnio	6,8	6,6	6,4	6,6	7,8	4,39

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych FADN PL.

Source: own calculation based on FADN PL data.

gospodarstw, które wykazywały zadłużenie³ (zgodnie z formułą liczenia wskaźnika). Uwzględniając zastosowane kryteria podziału gospodarstw, można zaobserwować pewne różnice występujące w gospodarstwach o zróżnicowanej wielkości

³ Ze zgromadzonych danych wynika, że w przypadku prawie 60% gospodarstw nie występowało żadne zadłużenie, co potwierdza wyniki badań Franc-Dąbrowskiej i Bereźnickiej (2018, s. 79), zgodnie z którymi rolnicy niechętnie korzystają z zewnętrznych źródeł finansowania, szczególnie tych o charakterze krótkoterminowym. W tej grupie znajdują się głównie rolnicy z gospodarstw bardzo małych i małych – odsetek gospodarstw bez jakiegokolwiek zadłużenia wynosi 95%, w kolejnych klasach wielkości ekonomicznej odsetek ten jest mniejszy, ale nadal na poziomie przekraczającym 60%.

ekonomicznej i reprezentujących różne typy rolnicze. W przypadku podziału gospodarstw według klas wielkości ekonomicznej należy zauważyć, że generalnie do 2020 r. poziom wskaźników płynności szybkiej wskazywał na brak problemów z terminowym regulowaniem płatności, co świadczyło o bezpieczeństwie finansowym w niemal wszystkich gospodarstwach. Otrzymane wyniki wskazują na właściwe relacje między wielkością aktywów, które najłatwiej zamienić na środki pieniężne w stosunku do zobowiązań krótkoterminowych. Wniosek ten nie dotyczy jednak gospodarstw bardzo dużych, które w okresie od 2018 do 2020 r. charakteryzowały się niskim poziomem pokrycia zobowiązań krótkoterminowych płynnymi aktywami. Wskaźnik szybki płynności oscylował wówczas w granicach 0,9–1,5, z lekkim dodatnim tempem zmiany. Wskazuje to na nieznaczną poprawę możliwości terminowego regulowania płatności, co można przełożyć na lepszą ocenę w zakresie bezpieczeństwa finansowego. W przypadku tych gospodarstw w kolejnych latach najpierw nastąpiło zmniejszenie do 1,4, ale w 2022 r. wskaźnik osiągnął wielkość 2,7. Zatem można uznać, że nie wystąpiło zagrożenie bezpieczeństwa finansowego. Jak podaje Dariusz Wędzki, bezpieczeństwo finansowe jest wyższe w sytuacji, gdy większa jest nadwyżka aktywów obrotowych nad zobowiązaniami krótkoterminowymi (Wędzki 2002, s. 35–36). Relatywnie niskie wskaźniki płynności wykazują również gospodarstwa bardzo małe. Jednak wynik ten należy interpretować z ostrożnością, ponieważ gros rolników prowadzących słabe ekonomicznie gospodarstwa nie korzysta z żadnych kredytów i pożyczek. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na słabość tego wskaźnika, bo sytuacja takich rolników może być trudna, mimo że się nie zadłużają. Należy dodać, iż zaobserwowane zmiany w zakresie kształtowania się wskaźnika szybkiej płynności przebiegały w podobnym kierunku jak zmiany rentowności (rentowność kapitału własnego od 2020 r. wzrastała, por. tabela 4).

Poziom wskaźników płynności szybkiej był zróżnicowany w zależności od typu rolniczego. Najniższy poziom wystąpił w gospodarstwach z uprawami ogrodnictwami, uprawami trwałymi oraz z chowem zwierząt trawożernych. Oceniając wskaźniki płynności z perspektywy bezpieczeństwa finansowego, należy wskazać, że na tle pozostałych typów rolniczych symptomy zachwiania bezpieczeństwa finansowego widać szczególnie w gospodarstwach z uprawami ogrodnictwami, trwałymi, zwierzętami trawożernymi oraz zwierzętami ziarnożernymi, gdzie wystąpiły relatywnie niskie wielkości wskaźników. W 2021 i 2022 r. doszło do wzrostu wskaźnika, jednak w niektórych przypadkach (typy 2 i 7) jego poziom nie osiągnął wielkości z okresu sprzed pandemii. Oczywiście w żadnym przypadku nie można było stwierdzić, że została utracona płynność finansowa, ale tendencja zmian była niepokojąca. Warto podkreślić, iż największe ryzyko zmienności występowało w gospodarstwach zaliczonych do typu „zwierzęta trawożerne” (współczynnik zmienności 7) oraz „uprawy trwałe” (współczynnik zmienności 3,85).

Tabela 6. Wskaźnik ogólnego zadłużenia według zastosowanych kryteriów podziału (w %)**Table 6.** Total debt ratio according to the applied division criteria (in %)

Wyszczególnienie	Rok					Współczynnik zmienności
	2018	2019	2020	2021	2022	
Klasa wielkości ekonomicznej (ES)						
1	0,33	0,23	0,09	0,36	0,25	500,0
2	1,60	1,58	0,94	0,88	0,65	363,6
3	4,96	4,64	3,03	2,71	2,00	200,0
4	8,07	7,68	5,72	5,15	3,81	132,7
5	12,95	13,00	10,07	9,36	7,14	122,0
6	23,96	17,60	17,82	19,31	14,54	75,0
Typ rolniczy (TF8)						
1	6,14	5,73	5,08	4,32	3,13	178,40
2	9,42	8,38	7,88	7,01	6,51	211,82
4	3,02	2,76	2,54	2,35	1,76	284,76
5	5,33	5,10	4,75	4,64	3,57	167,96
6	3,82	3,49	3,42	2,57	2,04	229,68
7	7,71	8,41	7,98	7,66	5,72	153,71
8	4,25	4,01	3,59	3,47	2,51	193,16
Średnia	5,39	5,14	4,70	4,28	3,21	188,94

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych FADN PL.

Source: own calculation based on FADN PL data.

Ostatnim obszarem związanym zarówno z płynnością, jak i rentownością, a także z bezpieczeństwem finansowym jest ocena poziomu zadłużenia. W tabeli 6 zestawiono wskaźniki ogólnego zadłużenia w ocenianych grupach gospodarstw.

Przeciętne zadłużenie w gospodarstwach znajdujących się w bazie FADN wahało się w granicach 3,2–5,4%, przy czym większe kwoty zadłużenia wykazywane były w 2018 r. W kolejnych latach udział długu malał. Co ciekawe, cała zbiorowość była zróżnicowana, ale współczynnik zmienności nie wykazywał poważnych różnic (189%). Może to być kolejnym dowodem na podobne zachowania rolników w odniesieniu do korzystania z kredytów i pożyczek. W badanym okresie sukcesywnie malał udział zadłużenia w finansowaniu działalności we

wszystkich podmiotach zróżnicowanych pod względem wielkości ekonomicznej, z wyjątkiem gospodarstw bardzo dużych, w których po znacznym spadku w 2019 r. zadłużenie systematycznie wzrastało do 2021 r., osiągając poziom 19,3%, aby w 2022 r. zmaleć o prawie 74%. Jest to grupa, która dysponuje największym majątkiem i zdecydowanie najczęściej korzysta z obcych źródeł finansowania. Tę grupę gospodarstw trudno jednoznacznie ocenić pod względem bezpieczeństwa finansowego, ponieważ zaobserwowano w niej wzrastający poziom zadłużenia, co przyczyniło się do relatywnie niskich poziomów wskaźnika płynności finansowej (por. tabela 5), a jednocześnie poprawiło wskaźniki rentowności kapitału własnego (por. tabela 4) – co oznacza właściwe wykorzystanie zadłużenia. Dlatego trudno jest ocenić tę zmianę negatywnie z perspektywy bezpieczeństwa finansowego. Uwzględniając ogólny kierunek tych przemian, zaobserwowaną w 2022 r. zmianę należy ocenić pozytywnie. Pozostałe grupy gospodarstw wykazywały zmniejszanie się wielkości zadłużenia w stosunku do aktywów (szczególnie wyraźne spadki w okresie pandemii), co należy postrzegać jako pozytywną tendencję, szczególnie pod kątem rozważanego w opracowaniu problemu. Bardzo podobnie w zakresie wskaźnika ogólnego zadłużenia wyglądała sytuacja w gospodarstwach wydzielonych według typu rolniczego. Najwyższy poziom zadłużenia dotyczył rolników zajmujących się uprawami ogrodnictwami oraz chowem zwierząt ziarnożernych (ok. 8–9%). Warto zaznaczyć, że od 2021 r. obserwuje się redukcję zadłużenia w relacji do majątku. Taki kierunek zmian uznać należy za korzystny z perspektywy bezpieczeństwa finansowego. Rolnicy redukowali zadłużenie, ograniczając w ten sposób ryzyko finansowe, co w sytuacji kryzysowej wskazuje na racjonalne zachowanie. Trzeba podkreślić, że gospodarstwa zakwalifikowane do tej samej grupy bardzo różniły się od siebie, o czym świadczą nader wysokie współczynniki zmienności.

Na podstawie otrzymanych wyników częściowych w tabeli 7 zaprezentowane zostały sumaryczne zmiany analizowanych wskaźników, które pozwoliły określić ich wpływ na bezpieczeństwo finansowe.

Trudno jednoznacznie ocenić wpływ pandemii na bezpieczeństwo finansowe badanych gospodarstw rolnych. Niemniej jednak można zauważyć, że w latach 2020–2021 wystąpiły negatywne zmiany oddziałujące na ocenę bezpieczeństwa finansowego w przypadku niemal wszystkich rozważanych grup gospodarstw w zależności od ich siły ekonomicznej. W najgorszej sytuacji były w tym czasie gospodarstwa średnio-duże (dwa okresy charakteryzowały się zmianami wpływającymi na ocenę negatywną bezpieczeństwa finansowego). Ponadto w czasie pandemii także w gospodarstwach bardzo dużych można było zaobserwować negatywne zmiany, przy czym w tym przypadku zmiana była incydentalna (wystąpiła tylko raz w badanym okresie).

Tabela 7. Synteza badań oceny bezpieczeństwa finansowego analizowanych grup gospodarstw w latach 2019–2022

Table 7. Synthesis of research on the assessment of the financial security of the examined groups of farms in the years 2019–2022

Rok	Klasa wielkości ekonomicznej (ES6)																				
	1		2		3		4		5		6										
	r	pt	z	bf	r	pt	z	bf	r	pt	z	bf									
2019	w	w	s	p	w	s	s	n	w	w	s	p	w	s	bz	n	w	pt	z	bf	
2020	s	s	s	n	w	bz	s	p	s	w	s	p	s	s	n	s	w	s	pt	z	bf
2021	w	w	w	?	w	s	s	n	w	w	s	p	w	s	n	w	w	s	pt	z	bf
2022	w	w	s	p	w	w	s	p	w	s	s	n	w	w	s	p	w	w	pt	z	bf

Rok	Typ rolniczy (TF8)																												
	1				2				4				5				6				7				8				
	r	pt	z	bf	r	pt	z	bf	r	pt	z	bf	r	pt	z	bf	r	pt	z	bf	r	pt	z	bf					
2019	bz	s	s	n	w	w	s	p	w	s	s	n	w	w	s	n	w	w	s	p	w	w	s	p	w	s	?		
2020	w	s	s	n	s	s	s	n	w	w	s	p	w	w	s	p	w	w	s	p	s	s	s	p	w	w	s	n	
2021	w	w	s	p	s	s	s	n	s	w	s	p	w	s	s	p	w	w	w	s	n	w	s	s	p	w	w	s	n
2022	w	w	s	p	w	w	s	p	w	w	s	p	w	w	s	p	w	w	w	s	p	w	w	s	p	w	w	s	p

Oznaczenia przyjęte w tabeli: r – ROE, pt – wskaźnik szybkości płynności, z – zadłużenie ogółem, bf – bezpieczeństwo finansowe, w – wzrost/poprawa, s – spadek, n – zjawisko negatywne/pogorszenie, p – zjawisko pozytywne, ? – trudno jednoznacznie określić, bz – bez zmian.
 Symbols used in the table: r – ROE, pt – quick ratio, z – total debt, bf – financial security, w – growth/improvement, s – decline, n – negative phenomenon/deterioration, p – positive phenomenon, ? – difficult to determine unambiguously, bz – without changes.

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników badań.
 Source: own calculation based on research results.

Biorąc pod uwagę typ prowadzonej działalności, pozytywną ocenę bezpieczeństwa finansowego w okresie pandemii można „wystawić” gospodarstwom sklasyfikowanym jako typy „uprawy trwałe” oraz „krowy mleczne” (pogorszenie sytuacji jedynie w 2019 r.). Z kolei w przypadku gospodarstw o typach „uprawy ogrodnicze” i „mieszane” dwukrotnie wystąpiły zmiany, które niekorzystnie wpłynęły na ocenę bezpieczeństwa finansowego. W pozostałych grupach okres pandemii nie spowodował zmian, które mogłyby wpłynąć na negatywną ocenę bezpieczeństwa finansowego, chociaż trudne sytuacje występowały we wszystkich gospodarstwach o różnych typach rolniczych.

6. Podsumowanie

Zaprezentowane wyniki nie dają podstaw do pełnego, pozytywnego zweryfikowania postawionej na początku opracowania tezy, zgodnie z którą w okresie pandemii nie zostało zachwiane bezpieczeństwo finansowe gospodarstw rodzinnych.

Wśród argumentów potwierdzających słuszność postawionej tezy należy wymienić wskaźniki rentowności kapitałów własnych na relatywnie wysokich i stabilnych poziomach, a także malejące zadłużenie badanych podmiotów. Z kolei sytuacja w obszarze płynności finansowej (uznawanej za bardzo ważny element oceny bezpieczeństwa finansowego) nie pozwala na jednoznacznie pozytywną weryfikację powyższej hipotezy. W okresie pandemii nastąpiło bowiem zmniejszenie relacji najbardziej płynnych aktywów do zobowiązań krótkoterminowych. Jednak obliczone poziomy wskaźników świadczyły o nadpłynności finansowej (co nie jest negatywnym zjawiskiem z perspektywy gospodarstwa rolnego). Biorąc pod uwagę łącznie zmiany wskaźników w ocenie bezpieczeństwa finansowego, raczej nie obserwuje się negatywnego ich oddziaływania. Warto jednak stwierdzić, że taki sposób pomiaru (bazowanie na wielkościach statycznych, bilansowych) może nie oddawać w pełni sytuacji w gospodarstwach choćby ze względu na sezonowość działalności rolniczej. Przyjęty sposób obliczania wskaźników (szczególnie) płynności stanowi przez to pewne ograniczenie dla zaprezentowania pełnego obrazu i oceny bezpieczeństwa finansowego w całym roku prowadzenia tego rodzaju działalności.

Ocena bezpieczeństwa finansowego była zróżnicowana w poszczególnych grupach gospodarstw. Najbardziej stabilną sytuację w tej ocenie zaobserwowano w gospodarstwach sklasyfikowanych jako „uprawy trwałe” i „krowy mleczne”. Natomiast negatywne zmiany w okresie pandemii wystąpiły w gospodarstwach o typach „uprawy ogrodnicze” i „mieszane”. Oceniając bezpieczeństwo finansowe gospodarstw zróżnicowanych pod względem klasy wielkości ekonomicznej, należy stwierdzić, że w okresie pandemii pojawiły się symptomy pogorszenia sytuacji szczególnie w gospodarstwach średnich i największych.

Biorąc pod uwagę otrzymane wyniki, trzeba zaznaczyć potrzebę kontynuowania badań i oceny bezpieczeństwa finansowego, szczególnie w kontekście wyzwań np. środowiskowych, jakie stoją przed polskim (ale też europejskim) rolnictwem. Należałoby przy tym dokonać niezbędnej modyfikacji przyjętych rozwiązań metodycznych w taki sposób, aby pozwoliły na uchwycenie specyficznych cech gospodarstwa rolnego. Z tego względu rekomendacja dla kolejnych badań powinna dotyczyć poszukiwania rozwiązań metodycznych innych niż ogólnie przyjęte dla podmiotów funkcjonujących poza rolnictwem.

Bibliografia

- Boot A.W., Carletti E., Haselmann R., Kotz H.H., Krahen J.P., Pelizzon L., Schaefer S.M., Subrahmanyam M.G. (2020). The coronavirus and financial stability. SAFE Policy Letter 7. Leibniz Institute for Financial Research SAFE.
- Cabała P. (2016). Strategie zarządzania bezpieczeństwem przedsiębiorstwa w warunkach zagrożeń sektorowych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 420, 36–45. DOI:10.15611/pn.2016.420.03.
- Czech K., Karpio A., Wielechowski M., Woźniakowski T., Żebrowska-Suchodolska D. (2020). *Polska gospodarka w początkowym okresie pandemii COVID-19*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Czyżewski A. (1995). Makroekonomiczne uwarunkowania przedsiębiorczości w agrobiznesie. W: A. Czyżewski (red.). *Rozwój rolnictwa i agrobiznesu w skali krajowej i lokalnej*. Poznań: Wydawnictwo Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Sielinku.
- Delas V., Nosova E., Yafinovych O. (2015). Financial security of enterprises. 22nd International Economic Conference – IECS 2015 “Economic Prospects in the Context of Growing Global and Regional Interdependencies”, IECS 2015. *Procedia Economics and Finance*, 27 (91), 248–266. DOI:10.1016/S2212-5671(15)00998-3.
- Duraj N. (2014). Dwuczynnikowa ocena bezpieczeństwa finansowego przedsiębiorstwa. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 15 (5), 25–38.
- Dziawgo E. (2022). Przedsiębiorstwa w Polsce w obliczu pandemii COVID-19. Funkcjonowanie w pierwszym półroczu 2020 r. Wybrane aspekty ekonomiczne. W: M. Halushchenko, Ł.D. Bartosik, M.K. Urbańczyk (red.). *Pandemia COVID-19. Aspekty polityczne, społeczne, ekonomiczne i prawne*. Poznań–Łódź: Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph Diana Łukomiak.
- Fomenko A. (2010). Financial security of the enterprise: Adaptation of the concept to the modern conditions of the economic and legal state development. *Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, 29, 182–184.
- Franc-Dąbrowska J. (2006). Bezpieczeństwo finansowe a efektywność zaangażowania kapitałów własnych. *Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G*, 93 (1), 121–128. DOI:10.22630/RNR.2006.93.1.13.

- Franc-Dąbrowska J., Bereznicka J. (2018). Ufinansowanie gospodarki a zakres i skala zadłużenia gospodarstw rolniczych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 533, 73–82. DOI:10.15611/pn.2018.533.07.
- Goraj L., Mańko S. (2009). *Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym*. Warszawa: Difin.
- Jedynak P., Bąk S. (2022). Kluczowe czynniki porażek przedsiębiorstw podczas pandemii COVID-19. *Management and Quality*, 4 (2), 80–91.
- Jędruchiewicz A. (2022). Polityka państwa wobec rolnictwa w związku z pandemią COVID-19. *Horyzonty Polityki*, 13 (45), 97–117. DOI:10.35765/hp.2316.
- Kaczmarek J. (2017). Bezpieczeństwo finansowe kontynuacji działalności małych i średnich przedsiębiorstw. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 1 (85), 279–289. DOI:10.18276/frfu.2017.1.85-22.
- Kambo K. (2021). Poziom i struktura dochodów rolników w gospodarstwach prowadzących rachunkowość w 2019 roku. *Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia*, 2 (76), 241–255. DOI:10.48058/urms/76.2021.7.
- Karbownik L. (2014). *Wykorzystanie podejścia memoriałowego i kasowego w ocenie operacyjnego bezpieczeństwa finansowego przedsiębiorstw sektora TSL*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI:10.18778/7969-458-7.
- Kata R., Nowak K., Leszczyńska M., Kowal A., Sebastianka B. (2021). *Bezpieczeństwo finansowe gospodarstw domowych. Wybrane zagadnienia*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Kulawik J. (red.) (2012). *Dopłaty bezpośrednie i dotacje budżetowe a finanse oraz funkcjonowanie gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych (2)*. Seria: Program Wieloletni 2011–2014, 46. Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB.
- Kuzenko T., Sablina N., Litovchenko O. (2010). Financial security management of the enterprise: Methodical aspect. *Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, 29, 119–124.
- Menggang L. (2013). *Research on Industrial Security Theory*. New York–Heidelberg–London–Dordrecht: Springer.
- Mikuła A., Maśniak J., Gruzziel K. (2022). The economic and production-related situation of Polish agriculture over the period from 2015–2021. *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, 24 (4), 143–154. DOI:10.5604/01.3001.0016.0642.
- Misztal A. (2019). Bezpieczeństwo finansowe a zrównoważony rozwój polskich przedsiębiorstw przemysłowych. *Ekonomia XXI Wieku*, 1 (21), 75–86. DOI:10.15611/e21.2019.1.05.
- Musiał W. (2009). Rozważania nad upadłością gospodarstw rodzinnych w Polsce. *Więś i Rolnictwo*, 1 (142), 44–61. DOI:10.53098/wir.2009.1.142/03.
- Raczkowski K. (2014). Macierz dyscyplinarna stabilności finansowej a ogólna klasyfikacja nauk. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 15 (5, cz. 2), 15–24.
- Ryś-Jurek R. (2023). *Bezpieczeństwo finansowe i stabilność finansowa gospodarstw rolnych w Polsce po akcesji do Unii Europejskiej*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. DOI:10.17306/m.78-83-67112-39-0.

- Sierpińska M., Jachna T. (2004). *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Soliwoda M. (2014). Bezpieczeństwo finansowe gospodarstw rolniczych w Polsce z perspektywy wspólnej polityki rolnej. *Wieś i Rolnictwo*, 3 (164), 45–55. DOI:10.53098/wir.2014.3.164/03.
- Szczecińska B. (2010). Ocena bezpieczeństwa finansowego wybranych przedsiębiorstw gospodarki żywnościowej. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica*, 61, 137–143.
- Szczepaniak I., Ambroziak Ł., Drożdż J. (2020). Wpływ pandemii COVID-19 na przetwórstwo spożywcze i eksport rolno-spożywczy Polski. *Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia*, 1 (73), 117–139. DOI:10.48058/urms/73.2020.3.
- Szczepański M. (2020). Epidemia koronawirusa jako wydarzenie typu „czarny łabędź”. *Przegląd Ekonomiczny*, 20, 8–12.
- Wasilewski M. (2007). Poziom wskaźnika szybkiej płynności finansowej a efektywność przedsiębiorstw rolniczych. W: B. Bernaś, W. Pluta (red.). *Zarządzanie finansami firm. Teoria i praktyka*. Seria: Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, 1159. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu.
- Wędzki D. (2002). *Strategie płynności finansowej przedsiębiorstwa. Przepływy pieniężne a wartość dla właścicieli*. Kraków: Oficyna Wydawnicza.
- Woś A. (red.) (1998). *Encyklopedia agrobiznesu*. Warszawa: Fundacja Innowacja, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna.
- Wyniki Standardowe (2022). *Wyniki Standardowe 2021 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki Standardowe*. Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB.
- Zagorodniy A., Voznyuk G. (2007). *Financial and Economic Dictionary*. Kyiv: Knowledge.
- Zawadzka D., Ardan R., Szafraniec-Siluta E. (2011). Płynność finansowa a rentowność przedsiębiorstw rolnych w Polsce – ujęcie modelowe. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 88, 195–208. DOI:10.22630/EIOGZ.2011.88.26.
- Ziętara W., Kosiorek M., Tchorzewska E., Kondraszuk T. (1994). *Rachunek ekonomiczny i analiza finansowa w przedsiębiorstwie rolniczym*. Brwinów: Wydawnictwo CDiER.

Financial Security of Family Farms Before and During the COVID-19 Pandemic

Abstract: Financial security is an extremely important issue from the perspective of the survival and development of a business entity. The emergence of the COVID-19 pandemic has created threats, including economic and financial ones. Financial security is measured by indicators describing the financial situation in terms of the ability to make payments (survival condition). The study assessed the changes in the financial situation of family farms in the area of liquidity, profitability and debt in the period 2018–2021, considering them as areas related to the assessment of financial security. The study uses the method of indicator, comparative and descriptive analysis. The data used in the article came from the FADN database. The assessment was conducted for groups of farms categorised by their economic size and production type. The research has shown that, in general, the surveyed farms were in a good financial situation during the pandemic, indicating that they maintained financial security, the return on equity ratio in these entities increased, while the general debt ratio decreased. The financial liquidity situation was worrying, especially in the economically strongest farms.

Keywords: farm, profitability, financial liquidity, COVID-19 pandemic, financial security.